

==== Jobst Ágnes =====

/// Az 1989-es év magyar eseményeinek sajtóvisszhangja Ausztriában¹

A történeti emlékezet a csodák éveként tartja számon a bel- és külpolitika terén korszakváltó 1989-es esztendőt.² A magyar nyitás politikájának fontos lépései közé tartozott a pluralista hatalomgyakorlásra való áttérés, a genfi menekültügyi egyezményhez való csatlakozás, a határra telepített műszaki zár elbontása és a határ megnyitása a keletnémet menekültek előtt. Jelen tanulmány a magyar nyitás külhoni visszhangját a fenti történésekben közvetlenül érintett szomszéd állam, Ausztria példáján vizsgálja. Az anyaggyűjtést két vezető osztrák napilap híradásaira alapoztam. Az 1945-ben alapított *Der Kurier* az 1980-as évtized végén 443 000 példányban jelent meg, ezzel az osztrák sajtó harmadik vezető napilapjának számított. Az 1988 októberében alapított *Der Standard* objektív és lényegre törő híradásai folytán került a mérvadó sajtó élvonalába. Az anyaggyűjtésbe egy nagy példányszámban megjelentetett bulvárlapot is bevontam. A 20. századdal egyidős *Die Neue Kronen Zeitung* című népszerű képes újságot egymilliót meghaladó eladási példányszáma helyezte a véleményformáló lapok sorába. A fentieket az események által közvetlenül érintett tartomány helyi lapjával, a szociáldemokrata beállítottságú *Die Burgenländische Freiheit* című újság feldolgozásával egészítettem ki. Az árnyalt kép kialakítása érdekében az egyes történések fogadtatását tanulmányomban különválasztva elemzem.

1 == A kutatást a Collegium Hungaricum Bécsi Magyar Történeti Intézetének támogatása tette lehetővé, amelyért ezúton szeretnék köszönetet mondani.

2 == A latin *annus mirabilis* fordulatot az újkori történelemben elsőként John Dryden (1631–1700) angol költő használta az 1666-os év eseményeire, a hollandok fölött aratott győzelemre és a nagy tűzvészt túlélő Londonra emlékezve. Később a jelentőségteljes éveket illették ezzel az elnevezéssel.

= = = A vasfüggöny lebontása

A műszaki zár lebontását Grósz Károly, az MSZMP főtitkára Franz Vranitzky osztrák kancellárnál 1988 novemberében tett látogatása során jelentette be.³ A vasfüggöny lebontásának híre az országhatár mentén élő lakosság körében mindkét oldalon osztatlan örömet okozott. Magyar részről a fegyveres testületek és az adminisztratív előírások nehezítették meg a határsávban az életet, osztrák oldalon a gazdaság stagnálása hozta hátrányos helyzetbe az ott élőket. Burgenland gazdaságpolitikai helyzetét egy 1971-ben készült elemzés a következő megállapítással jellemezte: „Szép álom volna a többi tartomány utolérése, de ez álom is marad. Már csak ilyen a peremvidékek helyzete! Még a gazdag [Német] Szövetségi Köztársaságban sincs ez másként [...] Véleményem szerint ebben a gazdaságpolitikai helyzetben alapvető változás csak akkor képzelhető el, amennyiben megszűnik a vasfüggöny, és Pozsony, illetve Budapest számunkra gazdaságilag ugyanazt jelenti majd, mint Zürich és München a tiroli vagy felső-ausztriai tartományok lakói számára.”⁴ A helyi lap, a *Die Burgenländische Freiheit* szintén úgy fogalmazott: hosszú évtizedeken keresztül csak álmodni mertek arról, ami 1989 nyarán bekövetkezett.⁵

Osztrák részről a kishatárforgalom fellendülését, a gazdasági és kulturális kapcsolatok megélénkülését várták a határforgalom liberalizálásától.⁶ A magyar és osztrák kormányfő határnyitást előkészítő tárgyalásain jelentős szerepet kaptak a gazdasági természetű megfontolások. A magyar vásárlóközönség igényeire és az osztrák kereskedelem érdekeire való tekintettel a Fertőújlak–Pomogy (Pamhagen) közúti és vasúti, a Fertőrákos–Fertőmeggyes (Mörbisch) közúti és vízi, valamint a Körmend–Németújvár (Güssing) közúti átkelő megnyitását szorgalmazták. Felvetődött a Felsőőr (Oberwart) és Rohonc (Rechnitz) közötti vasúti szárnyvonal rohonc–szombat-helyi szakaszának újbóli üzembe helyezése, egyúttal a Bucus–Schachendorf vasúti átkelőhely megnyitása is, Sopron térségében pedig szabadkereskedelmi zóna kialakítását javasolták. Kiemelkedő jelentőséggel bírt a közösen megrendezni kívánt világkiállítás, amelyet Vranitzky kancellár a kelet-ausztriai térség átfogó fejlesztésével akart összekötni, ezért széles körű propagandakampányt indított a világkiállításban közvetlenül nem érintett osztrák tartományok támogatásának megnyerésére.⁷ Utolsó pontként a műszaki zár megszüntetését követően várható román és keletnémet menekültek kérdése került be a tárgyalásokat előkészítő tervezetbe. A tárgyaláson el-

3 = = Karner–Kramer, 2014: 35–36.

4 = = Graf, 1971: 69.

5 = = Seiltanz der Ungarn, 1989. augusztus 30. 1. 11.

6 = = ÁBTL 2.7.3. 6-7/90/89. Osztrák háttéranyag Németh Miklós miniszterelnök és dr. Franz Vranitzky szövetségi kancellár 1989. február 13-án kezdődő tárgyalásaihoz. Budapest, 1989. február 7. ; Sitar, 1989. augusztus. 2. 15.

7 = = Jobst, 2015. 194195.; MNL OL XIX-j-l-r MSZMP Politikai Bizottság 1989. február 7-én hozott határozata.

hangzottakra utalva Hans Sipötz, Burgenland tartomány vezetője úgy fogalmazott: végre esélyt kapnak a történelemtől, hogy kitörjenek elszigeteltségükből.⁸

Az MSZMP Politikai Bizottsága 1989. február 28-án megtartott ülésén döntött a műszaki zár megszüntetéséről.⁹ Április 19-én a csehszlovák határszakaszon, Rajka térségében próbabontást végeztek, majd május 2-án a frekvenciát nyugati határátkelő helyeken, Hegyeshalom, Sopron és Kőszeg térségében került sor a tényleges bontás megkezdésére. A médianyilvánosság azonnal reagált a közvetlenül érintett két közép-európai országra, Magyarország és Ausztria viszonyán messze túlmutató eseményre, és lelkesen üdvözölte a vasfüggöny lebontásának hírére.¹⁰

= = = A magyar belpolitikai reformfolyamat

Jóllehet az osztrák politikusok a magyar politikai élet demokratikus átalakulásának támogatását hangsúlyozták, tartottak attól, hogy a folyamat kicsúszik az irányítás alól, ezért bizalmatlanul tekintettek a reformfolyamatra. Mivel Ausztria földrajzi helyzete és katonai semlegessége kedvező feltételeket kínált az eltérő társadalmi berendezkedésű keleti szomszédokkal való együttműködésre, az osztrák állam számára gazdaságilag is előnyösnek bizonyult a Kelet és Nyugat – még elkülönült, ám lényeges biztonsági kérdésekben már feszültséget nem jelentő – viszonya. Ebből adódott, hogy a magyar belpolitikai fordulat megítélése nem volt egyértelműen pozitív. 1989. február 13-án Ruszton és Nagycenken tartott kormányfői találkozót Vranitzky osztrák kancellár és Németh Miklós magyar miniszterelnök. „Vranitzky kancellár hangsúlyozta, hogy az osztrák kormányzat és személy szerint ő is nagy érdeklődéssel és szimpátiával figyelik a magyar reformfolyamatot. Sikeréért persze sokat nem tehetnek, de ami rajtuk áll, megteszik. Elsősorban a kétoldalú kapcsolatok, a gazdasági együttműködés bővítését lehet a magyarországi reformok szolgálatába állítani, de ha egyes konkrét esetekben azt szükségesnek tartjuk, még bizonyos »közvetítői szerepet« is vállalnának harmadik országok vagy országcsoportok felé. Megjegyezte: a reform ütemének meghatározása természetesen a magyar vezetés dolga, de óhatatlanul felvetődik a kérdés, nem haladunk-e túl gyorsan előre. A »reform-eufória« veszélyes lehet, számolni kell a társadalmi feszültségekkel és a változtatások időszükségletével, az előrehaladás optimális mértékét kell megtalálni.”¹¹

A keletnémet hírszerzés információi ezzel egybehangzóan szintén arról számoltak be, hogy befolyásos osztrák körök lassítani igyekeztek a magyar változások tempóját, és a stabilitás kritériumát előtérbe helyezve kiszámítható demokratizálási

8 = = Bis 1991 verschwindet... 1989. február 15. 6.; Szinovatz, 1989. május 19. 2.

9 = = MNL OL M–KS 288. F. 5/1054. ő.e. SR/191. Jegyzőkönyv az MSZMP Politikai Bizottság 1989. február 28-án tartott üléséről. 5–6.

10 = = Zum „alten Eisen“... 1989. május 10. 8. Lásd a 4. számú fotó aláírását: Der Abbau der Grenzsperren – für die Weltpresse ein echtes „Zuckerl“.

11 = = MNL OL XIX-j-1-r MSZMP Politikai Bizottság 1989. február 7-én kelt határozata.

folyamatot javasoltak. A koalíciós kormány többségét alkotó osztrák szociáldemokraták (Ausztria Szocialista Pártja, SPÖ) hagyományosan jó viszonyt ápoltak a magyarországi állampárttal. Az SPÖ vezetősége nem értette, hogy mi indította az MSZMP reformszármányát az 1956-os események átértékelésére, a többpártrendszer bevezetésére és az ország semlegességének felvetésére.¹² Friedhelm Frischenlager, az Osztrák Szabadságpárt (FPÖ) parlamenti frakciójának vezetője is a térség stabilitásával kapcsolatos aggodalmának adott hangot: „A hivatalos Ausztriának – benne az FPÖ vezetésének – ugyanis az a határozott véleménye, hogy Európa stabilitása a »status quón«, az egyre alacsonyabb szintre szállított katonai erőegyensúlyon nyugszik. Ha ezt akár Keleten, akár Nyugaton megbontanák, ennek beláthatatlan következményei lennének.”¹³ A nyugati nagyhatalmak szintén attól tartottak, hogy egy radikális magyar belpolitikai fordulat negatív hatással lehet a Szovjetunióban kibontakozó kedvező változásokra, és a peresztrojka zátonyra futását eredményezheti. A *Die Presse* főszerkesztőjének március végi nyilatkozata a következőkben foglalta össze a magyar események nyugat-európai fogadtatását:¹⁴ „Sem Ausztriában, sem Nyugat-Európában nincs olyan felelős politikai tényező, amelyik Magyarország semlegességében vagy az eddigi társadalmi rendszer gyökeres megváltoztatásában érdekelt lenne.”¹⁵

= = = A keletnémet menekülthullám

A műszaki zár lebontásának várható következményeit mérlegelve egy burgenlandi lap kommentárja már májusban felvetette, hogy az intézkedés feltehetően nagy létszámban fogja a határra vonzani a Romániát és NDK-t végleg elhagyni szándékozó román és keletnémet állampolgárokat.¹⁶ Prognózisa hamarosan beigazolódott. A vasfüggöny lebontása és a menekültügyi eljárás megváltoztatása Európa 1945 utáni történelmének második legnagyobb mértékű „népvándorlását” eredményezte. Az 1951. évi Genfi Menekültügyi Konvencióhoz való csatlakozásról szóló okiratot Magyarország New York-i ENSZ-képviselője a hátrányos nemzetiségi megkülönböztetés miatt Romániából érkezett magyar nemzetiségű menekültek ügyének rendezése érdekében 1989. március 14-én letétbe helyezte.¹⁷ A frissen aláírt menekültügyi egyezmény 31. és 32. cikkelye szöveg ellentétben állt a Német Demokratikus Köztársasággal

12 = = BStU MfS Abt. X. 264. Politische Kreise Österreichs zu den Entwicklungen in der UVR. Berlin, 1989. március 22.

13 = = MNL OL XIX–J–1–j 4-10-001225/3. A bécsi magyar nagykövetség rejtjeltávirata a Külügyminisztériumhoz az Osztrák Szabadságpárt vezetőjével folytatott beszélgetésről. 1989. március 2.

14 = = Az 1946-ban alapított *Die Presse* Ausztria piacvezető sajtóorgánuma, amely száz-
ezres példányszámban jelent meg.

15 = = Vági, 2011: 503.

16 = = „Zum alten Eisen” ..., 1989. május 10. 8.

17 = = ÁBTL 1.11.9. KÜM J-1101/1989. Jelentés a Menekültügyi Egyezményhez való csatlakozásról. 1989. március 24.

korábban kötött jogsegélyszerződéssel, amely Magyarországot a határsértést elkövetett keletnémet állampolgárok kiadására kötelezte.¹⁸ Jóllehet a csatlakozásról szóló szerződés 90 nap letelével, 1989. június 12-én lépett volna elvileg hatályba, a jogi és gyakorlati háttér megteremtésének nehézségei folytán csak 1989. augusztus 30-án emelkedett törvényerőre.¹⁹ A köztos időszakot az egységes gyakorlat hiánya jellemezte. Wéber János, a BM Vizsgálati Osztály vezetője április 6-án kelt feljegyzésében két lehetséges megoldást vázolt: „...több hónapon keresztül a jelenleg még hatályos, törvénybe foglalt rendelkezések, avagy a genfi egyezményhez történt csatlakozásból eredő módon kell a hazánkban menedékjogot kérő személyek ügyét intézni. (Az első változat szerinti eljárás esetében a tömegkommunikáció és a nyugati országok, a második szerinti esetében pedig a szocialista országok »nemtetszésével« lehet számolni, amely a végrehajtó szervekre irányul.) Kívánatos lenne az adott »joghézag« helyzetben követendő gyakorlatról egységesen rendelkezni, és erről a szükséges mértékben a nyilvánosságot is tájékoztatni.”²⁰

A műszaki zár lebontása a korábbiaknál nagyobb terhet rótt a határőrizeti szervekre, ami kezdetben az osztrák oldal kedvezőtlen reakcióját váltotta ki.²¹ Az *SPÖ Neue Arbeiter Zeitung* című lapjának riportalánya, egy osztrák csendőrhivatalnok, aki maga is a határon szolgált, július derekán még meglehetősen szkeptikusan nyilatkozott: „Minden sokkal liberálisabbá vált. Első-sorban attól függ minden, hogy ki van »odaát« szolgálatban. A menekültek rendre arról számolnak be, hogy a magyar határőrök csak tessék-lássék reagálnak a jelenleg még meglévő automatikus riasztóberendezések jelzéseire. A levegőbe lövöldöznek, nyilván a forma kedvéért, de a menekülőket legtöbbször hagyják továbbfutni.”²²

A *Der Standard* egy hónappal később, augusztus közepén megjelent cikkében már tárgyyszerűen tájékoztatta olvasóközönségét az osztrák–magyar határon beállott ellentmondásos helyzetéről.²³ A magyar külügyminisztériumból származó információkra hivatkozva számolt be arról, hogy a magyar politikai vezetés az NDK-val szemben fennálló kötelezettségei ellenében a Genfi Menekültügyi Konvenció előírásainak adott prioritást, vagyis a magyar hatóságok 1989. július 31-től nem adják

18 == A keletnémet menekültekkel kapcsolatos eljárás módját az NDK-val 1957. október 30-án kötött jogsegélyszerződésen alapuló, 1963. június 23-i szerződés határozta meg. Lásd bővebben Jobst, 2010: 63–103.

19 == A csatlakozás 1989. augusztus 30-án, az 1989. évi 15. sz. törvényerejű rendelet kihirdetésével emelkedett törvényerőre.

20 == ÁBTL 1.11.9. 34-229/89. Jelentés a Menekültügyi Egyezményhez való csatlakozás végrehajtására vonatkozó feladatokról. 1989. június 9.

21 == Ausztria nem rendelkezett önálló határőrizeti szervevel. Az osztrák határ ellenőrzésének feladatát az 1989–1990-ben mintegy 4200 főt számláló vámügyi igazgatás és a burgenlandi csendőrség végezte. Lásd Szőke, 1990: 13–18.

22 == Egyre több NDK-állampolgár..., 1989/54. 32.

23 == Vécsi, 1989. augusztus 07. 1.

ki a határsértésen ért keletnémet állampolgárokat az NDK állambiztonsági szerveinek.²⁴ Az útlevelek pecsételésének beszüntetéséről szintén beszámoltak, ami a menekültek szempontjából különösen fontos volt, hiszen korábban ezzel jelezték a keletnémet hatóságoknak a Magyarországon elkövetett illegális határátlépés kísérletét, amely odahaza súlyos retorziókat vont maga után. A *Der Standard* riporterei ezzel kapcsolatos tapasztalataik felől is megkérdezték a riportalanyokat. A menekültek többsége a pecsételés gyakorlatának megszűnéséről számolt be, ami a határátlépés meghiúsulása esetén a hazatérés mellett döntő keletnémet állampolgárokat mentesítette a hátrányos jogi következmények alól.²⁵

A határ nyugati oldalán élő osztrák lakosság minden segítséget megadott a határt sikeresen átlépő keletnémet menekülteknek; fedéllel, élelemmel és ruházattal támogatta őket.²⁶ Az önkéntes alapon szerveződött segítségnyújtást később az osztrák Vöröskereszt irányításával végzett menekültellátás szervezett formája váltotta fel.²⁷ A pozitív fogadtatásban nagy valószínűséggel közrejátszott a közös nyelv használata, ami a keletnémet menekültekkel folytatott kommunikációt megkönnyítette. A menekültügy eszkalálódása kapcsán ugyanakkor több írás megkérdőjelezte az osztrák menekültügyi politika általános irányelveit, melyet az 1980-as évek második felében az országba való beutazás és a politikai menekültjog megadásának megszigorítása jellemezett. Az NDK-t elhagyó menekültek célállomása a Német Szövetségi Köztársaság volt, számukra Ausztria pusztán tranzitállomást jelentett. A kérdés felvetését a Romániából érkező menekültekre érvényes, gyökeresen eltérő eljárás mód indokolta, amely éles kontrasztban állt az osztrák menekültellátás rendszerét nem terhelő keletnémet menekültügy kezelésével. A politikai kontra gazdasági indokok mérlegelése a menekültekről folytatott médiadiskurzusban a menekültkérdés motívációinak differenciált feltáráshoz vezetett.²⁸ A két ország lakosságának életkörülményeit összevetve többen azzal érveltek, hogy az NDK a szocialista tömb leggazdagabb országa, melynek lakosait sem falurombolás, sem éhezés nem fenyegeti, életük sem forog veszélyben.²⁹ A deutschkreuzi önkéntes segélycsapat vezetője például a helyi lapnak adott interjújában ezért megkérdőjelezte az NDK-ból érkezők pozitív diszkriminációját.³⁰ Más megközelítésben viszont a szocialista tömb más országaihoz mérten magasnak mondható keletnémet életszínvonal a gazdasági okból történt kivándorlás ellenérvként jelent meg. A határt sikeresen átlépő riportalanyok maguk úgy nyilatkoztak, hogy míg korábban a jobb megélhetés, a rokoni kapcsolatok fel-

24 = = Ländermachtartiger Andrang von Flüchtlingen..., 1989. augusztus 31. 2.

25 = = „Die DDR und Rumänien fordern...”, 1989. augusztus 3.

26 = = Die Welt schaut auf uns..., 1989. augusztus 23. 1–3.

27 = = Mayer, 1989. augusztus 19. 19.; Mayer–Sitar, 1989. augusztus 22. 15.; Grenze, 1989. augusztus 30. 15.

28 = = Rauter gegen Einbürgerung..., 1989. szeptember 3. 14.

29 = = Szinovatz, 1989. szeptember 13. 2.

30 = = Der „doppelte” Deutschkreuzler..., 1989. augusztus 30. 3.

élesztése és a kalandvágy motiválta elhatározásukat, 1989 nyarán döntésükben a fő hangsúlyt az NDK politikai berendezkedésének és az utazási korlátozásoknak az ellenzése kapta.³¹

= = = A bulvársajtó interpretációja

A határnyitás elhúzóódása folytán létrejött felemás helyzet kelendő témát kínált a bulvársajtó számára. Miként a *Die Burgenländische Freiheit* felfigyelt rá, a szenzációhajhászás először a nyugatnémet bulvársajtóban, a *Bild* és a *Krone* című újságokban vette át az objektív tájékoztatás helyét. A cikkek *Elszabadult a pokol*, *Fekete nap a határon*, *A katonák löttek, ütlegeltek, vérző gyermekek*, *Zöld pokol* hatásvadász címekkel jelentek meg.³² Frissen kiadott lóparanccsal, hajtóvadászattal, fejpénz szedésével és a menekülők kirablásáról szóló rémtörténetekkel borzolták az olvasóközönség kedélyét.³³ Somogyi Ferenc külügyi államtitkár Alexander Arnot nyugatnémet nagykövettel augusztus 7-én tartott találkozásán nyomatékosan felhívta tárgyalópartnere figyelmét a káros jelenségre: „...nehézséget okoznak a különböző pontatlan kijelentések, vagy egyoldalú, tendenciózus újsághírek és kommentárok.”³⁴ Horn Gyula külügyminiszter pedig az NSZK Szövetségi Parlamentjében a CDU/CSU frakció elnökhelyettesével folytatott megbeszélésen tért ki a nyugatnémet tömegtájékoztatásban tapasztalt kedvezőtlen jelenségre: „A Külügyminisztériumban folytatott megbeszélés fő témája a hazánkban tartózkodó s az NSZK-ba kijutni szándékozó NDK állampolgárok ügye volt. Horn elvtárs hangsúlyozta készségünket az együttműködésre, a menekültek helyzetének megoldására. Világossá tette ugyanakkor azt is, hogy ilyen méretű gondokkal eddig még nem kellett szembenéznünk. Szólt arról, hogy a menekültügy további feszültséget okoz az NDK-hoz fűződő viszonyunkban. Hovatovább tarthatatlanná válik a helyzet az osztrák–magyar határon. Felvetette, hogy a nyugatnémet tömegtájékoztatásban nem tapasztalható józan visszafogottság, s ez nehezíti gondjainkat: a sajtónyilvánosság nem segíti a diplomáciai megoldások kimunkálását.”³⁵

A szenzációhajhászás – noha kisebb mértékben – az osztrák bulvársajtóban is megjelent. A *Die Neue Kronen Zeitung* a határátlépések során bekövetkezett balesetekkel, például egy terhes asszony vetéléséről, illetve egy szívrohamot szenvedett betegről közölt híradással próbálta növelni eladási példányszámát. Riporterei az

31 = = Mayer, K. 1989.08.18. 19.; M.M. Manometer 99, 1989. augusztus 16. 1.

32 = = Seiltanz der Ungarn, 1989. augusztus 30. 1, 11.

33 = = Néhány anyagi jellegű visszaélés valóban előfordult, ám ezeket az eseteket azonnali fegyelmi eljárás követte, amelyek az elkövetők határőrségtől való eltávolításával végezték. ÁBTL 2.7.1. NOIJ 1989. III. Főcsoportfőnökség Összefoglaló 1989. 174/12. szeptember 6.; 182/13. szeptember 18.

34 = = Schmidt-Schweizer–Dömötörfi, 2009: 306.

35 = = MNL OL 288. f. 11. cs. 4506. MSZMP Központi Bizottságának irodája. Tájékoztató a párt- és társadalmi élet főbb eseményeiről. Inf/1480/1989. 8.

állítólagos veszélynek fittyet hányva siettek a helyszínre, hogy első kézből számolhassanak be a zöld határon átvezető „túlélőtúráról”. Tudósításukat fáradt gyermekek, elhagyott játékok fényképeivel színesítették.³⁶ Az otthon maradt szeretteiket féltő keletnémet menekültek ugyanakkor nyomatékosan kérték a fényképes tudósítások beszüntetését.³⁷ A határ menti helyszínről élőben közvetítő újságírók és televíziós stábok jelenlétének másik káros következménye az volt, hogy nemritkán elriasztotta a sötétség leple alatt érkezőket, akik a reflektorok láttán megijedtek és visszafordultak.³⁸ A mérvadó osztrák lapok ezért külön felhívták a figyelmet a katasztrófaturizmus mellőzésének fontosságára.³⁹

= = = A mérvadó média visszhangja

Az osztrák média túlnyomó része tárgyilagosan mutatta be a határnyitás folyamatát övező nehézségeket. Ez a megállapítás különösen érvényes a helyi sajtóra, amely a Magyarországra és a magyar határőrségre nehezedő nyomás miatt különösen károsnak ítélte a negatív hangulatkeltést.⁴⁰ A *Die Burgenländische Freiheit* című hetilap tudósítója egyértelműen elítélte a visszasságokat kipécéző hatásvadász beszámolókat: „Egészeiben véve szomorú, ami a magyar–burgenlandi határon átkelő NDK-s menekültek ezreivel kapcsolatban a nyugatnémet médiában lejátszódik. A horrorcímekek állítólagos »hajtóvadászatról« tudósítanak, holott a magyar határőrizeti szervek hihetetlenül nehéz és humánus »kötéltáncot« járnak. Ez a kívülről jövő nyomás komoly feszültséghez vezethet, amelyből eddig – az ezzel ellentétes tudósítások dacára – semmi nem érzékelhető.”⁴¹ A találó kötéltánc-metaphora a kiélezett helyzet visszatérő jellemzője vált: „Aki valamennyire is utánajárt, hajszálpontosan tudja, hogy az elmúlt hetek során a magyarok milyen kötéltáncot jártak a kötelességteljesítés, az elnézés és a diszkrét segítségnyújtás között. Ha ezek [ti. a szenzációhajász tudósítások] az átkelőhelyek tényleges lezárásához vezetnének, a lelkiismeretes hangadóknak akkor is a nyilvánosság felől a magyar hivatalos szervekre nehezedő hallatlan nyomásról és a naponta változó körülményekről kellene írniuk.”⁴² A határon szolgálatot teljesítő önkéntesek önnön tapasztalataik alapján cáfolták, hogy „el-szabadult volna a pokol”, a békés állapotról szóló leírások hitelét fényképfelvételekkel támasztották alá. A *Der Kurier* által közölt interjúk a magyarok önzetlen támogatásáról, a menekülteket viteldíj nélkül a határig elszállító taxisofőrökről számoltak

36 = = Strom der DDR-Flüchtlinge..., 1989. augusztus 24. 8–9.; Pándi, 1989. szeptember 09.

37 = = Freilassing..., 1989. szeptember 12. 2.

38 = = „Gemma schaun”, 1989. augusztus 23. 4.

39 = = Flüchtlinge schauen, 1989. augusztus 21. 16.

40 = = Mayer, T., 1989. augusztus 24. 5.; Szinovatz, 1989. augusztus 30. 11.

41 = = Seiltanz der Ungarn, 1989. augusztus 30. 1. 11.

42 = = Szinovatz, 1989. augusztus 30. 11.

be, és a magyar határőröket hasonlóan kedvező kontextusban mutatták be.⁴³ A *Der Standard* egyik riportja például a magyar határőrök szó szerinti értelemben vett elnéző magatartásáról tudósított: „Két őrtorony között, középen próbáltam átkelőhelyet találni. Előbb egy áthatolhatatlan bozót állta utamat. Megijedtem, hogy közben a határőrök nyilván felfigyeltek rám. Egy ismerősöm jutott eszembe, aki májusban a szögesdrót alatt csúszott át. Mivel hozzáért a dróthoz, kigyulladt a reflektor, és az őrcsapat lövöldözni kezdtek. Feltehetően szándékosan mellé céloztak. Ugyanis ha valóban el akarták volna kapni, könnyen megtehetnék volna. Éppen felém néztek az őrcsapat, de nem történt semmi. Hirtelen felfedeztem egy lyukat, amelyet valaki a határt övező bokrok közé vágott. Benne egy hosszú darab szögesdrót feküdt feltekerve. Átbújtam mellette, átrohantam a szabad területen, majd egy kisebb erdős részen – és sikerült.”⁴⁴

A zöld határon kialakult labilis helyzet kapcsán a *Der Kurier* Németh Miklós magyar államfő Kohl kancellárnak mondott kijelentését idézte, amely szerint egyetlen ország, így Magyarország sem vállalhatja fel a Nyugat felé vezető zebra szerepét. A cikkhez tartozó fotó a szemöldökét gondterhelten dörzsölő Horn Gyula külügyminisztert ábrázolta.⁴⁵ A Sopronpuszta térségében augusztus 19-én megrendezett Páneurópai Piknik során több száz keletnémet állampolgár rohamozta meg az ideiglenesen megnyitott osztrák–magyar határt.⁴⁶ Míg a magyar állampárt orgánuma, a *Népszabadság* csoportosan elkövetett határsértést említett, melynek a magyar határőrök csak fegyverhasználat és vérontás árán tudták volna elejét venni,⁴⁷ az osztrák média a magyar határőrök higgadt és nagyvonalú viselkedését dicsérte.⁴⁸

= = = A határnyitás

A határnyitás pillanatában mintegy 60 000 keletnémet állampolgár tartózkodott Magyarországon.⁴⁹ A határnyitás kihirdetését követően, 1989. szeptember 11-én éjjeltől ők vízum nélkül, kelet- illetve nyugatnémet személyazonosító igazolvánnyal és útlevelemmel, azok hiányában a Vöröskereszt által kiállított okmánnyal hagyhatták el a Magyar Népköztársaság területét. Éjjelre a határátkelőhelyeken hosszú kocsisorok torlódtak fel, és gyalogosok ezrei sorakoztak. Az Ausztria felé vezető közúti határátkelőhelyeken az elkövetkező harminc óra leforgása alatt 1 835 keletnémet gépjármű és 9 092 fő hagyta el az országot. A határnyitásról szóló beszámolókat a *Der Standard*

43 = = Mayer–Sitar, 1989. augusztus 22. 15.

44 = = Auf dem Trampelfad nach Wien, 1989. augusztus 5–6. 3.

45 = = Nun setzt auch Moskau die Ungarn unter Druck, 1989. augusztus 28. 1. 3.

46 = = Az osztrák hírügynökség 661, az NSZK bécsi nagykövetségén éjjel fél 1-ig kitöltött beutazási kérelemről számolt be. Lásd Spektakuläre Massenflucht..., 1989. augusztus 20. 1, 15.; Die Welt schaut auf uns..., 1989. augusztus 23. 1–3.

47 = = Intenzív, de egyelőre eredménytelen próbálkozások... 1989. augusztus 21. 3.

48 = = Mayer, K. 1989. augusztus 21. 13.

49 = = BStU MfS HA II. 38059. 175/89. sz. távirat.

tematikus oldalán „Köszönet a magyar kormány bátorságáért” és „Vörös rózsák Horn Gyulának” címmel jelentek meg.⁵⁰ A *Der Kurier* „Le a kalappal a szomszédok előtt” címmel riportokkal és képekkel illusztrált összeállítást közölt,⁵¹ kiemelve az események kulcsszereplőinek, a magyar hatóságoknak a humánus magatartását.⁵²

A keletnémet menekültek kiengedéséről hozott döntést az osztrák sajtó a magyar politikai vezetés reformtörekvések melletti szilárd elköteleződésének jeleként értelmezte:⁵³ „...a szomszédos állam már bebizonyította, hogy komolyan veszi a lakóhely szabad megválasztásának és a szabadságnak a fogalmát.”⁵⁴ A sikeres végkifejlet fényében az 1989-es év nyarán történtek visszhangja az osztrák sajtóban alapvetően pozitívnak nevezhető, ami a régióbeli rendszerváltás éllovasának számító Magyarország politikai tőkét erősítette.

Magyarország nyugati határának megnyitásával nemcsak a negyvenéves fennállásának megünneplésére készülő keletnémet állam rendült meg.⁵⁵ A keleti blokk felbomlásának kevéssé vizsgált kísérőjelensége volt, hogy a korszakváltó krízis a nyugati demokráciák társutas politikai erőit szintén a kommunista alternatíva újragondolására készítette. A *Der Standard* újságírója a szocializmus „történeti zsákutcájáról” írt: „A magyar kommunista párt reformszárnyának megállapítása szerint a szocializmus zsákutcának bizonyult. Aki egy zsákutcából nem ráklépésben akar kihátrálni, meg kell fordulnia – ha van elég hely hozzá.”⁵⁶ Az Osztrák Kommunista Párt (KPÖ) burgenlandi szervezetének fóruma, őszi konferenciájukról beszámolva, „Sozialismus adieu?” címmel tudósított a menekültügy okozta válságról:⁵⁷ „A szocialista országok iránt tanúsított feltétel nélküli szolidaritás az Osztrák Kommunista Párton is nyomot hagyott. A megnyilvánulások folytán ez közismert. A létező szocializmus rendellenes jelenségeinek objektív okai vannak, ám a szocializmusnak mint ideológiának a hajótöréséről mégsem szólhatunk. Sokkal inkább arról van szó, hogy ezekből a hibákból tanulni kell, és a megújulás útját kell keresni.”⁵⁸

50 = = Dank für Mut der ungarischen Regierung, 1989. szeptember 12. 3.; Rote Rosen für Gyula Horn..., 1989. szeptember 12. 3.

51 = = Hut ab vor unseren Nachbarn, 1989. augusztus 21. 2–3.

52 = = Fürböck, 1989. szeptember 2. 15.

53 = = Szinovatz, 1989. augusztus 23. 2.; Ungarn, 1989. szeptember 12. 2.; Berényi, 1989. szeptember 12. 5.

54 = = Szinovatz, 1989. szeptember 13. 2.

55 = = A szovjet megszállási zónában 1949. október 7-én alakították meg a Német Demokratikus Köztársaságot.

56 = = Kirchengast, 1989. szeptember 5. 20.

57 = = A párttagok létszámának drasztikus csökkenése 1990-ben már a KPÖ létét veszélyeztette. Lásd https://de.wiki/Kommunistische_Partei_Österreichs. Letöltve: 2019.06.05.

58 = = Ausserordentliche Landeskonferenz..., 1989/19. 5.

=== Levéltári források ===

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

2.7.1. Napi Operatív Információs Jelentések (NOIJ)

2.7.3. Szakelosztó anyagok

6–7/90/89. Osztrák háttéranyag Németh Miklós miniszterelnök és dr. Franz Vranitzky szövetségi kancellár 1989. február 13-án kezdődő tárgyalásaihoz. Budapest, 1989. február 7.

1.11.9. BM III/1. Vizsgálati Osztály iratai

Die Behörde des Bundesbeauftragten für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik (BStU)

MfS HA II. Hírszerzés iratai

38059. 175/89. sz. távirat

MfS Abt. X. Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya iratai

264. Politische Kreise Österreichs zu den Entwicklungen in der UVR. Berlin, 1989. március 22.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL)

XIX-J-1 Külügyminisztérium iratanyaga

r Titkárság

j Tük Iratok

288. f. MSZMP Központi Szervei

5. cs. Politikai Bizottság

11. cs. MSZMP Központi Bizottságának irodája. Tájékoztató a párt- és társadalmi élet főbb eseményeiről. Inf/1480/1989.

==== Hivatkozott irodalom ====

Graf, 1971

Graf, Robert: 50 Jahre Fortschritt – 50 Jahre Nachteil. In *50 Jahre Wirtschaft in Burgenland*. Eisenstadt, Verein 50 Jahre Wirtschaft in Burgenland.

Jobst, 2010

Jobst Ágnes: A magyar állambiztonsági szervek és a Stasi együttműködése. In *Állambiztonság és rendszerváltás*. Szerk. Okvách Imre. Budapest, L'Harmattan. 63–103.

Jobst, 2015

Jobst Ágnes: *A Stasi működése Magyarországon. A keletnémet és a magyar állambiztonság kapcsolata 1955–1989*. Budapest, Jaffa Kiadó.

Karner–Kramer, 2014

Karner, Stefan – Kramer, Martin (Hrsg.): *Der Kreml und die „Wende“ 1989. Interne Analysen der sowjetischen Führung zum Fall der kommunistischen Regime. Dokumente*. Innsbruck, Studien Verlag.

Schmidt-Schweizer–Dömötörfi, 2009

Schmidt-Schweizer, Andreas – Dömötörfi Tibor: „»Kijelentette: nem érdekük, hogy az NDK-ból tömegesen meneküljenek az NSZK-ba.« Két dokumentum a Magyarországra menekült keletnémet állampolgárok és a nyugatnémet–magyar kapcsolatok történetéhez 1989. augusztus elején.” *Történelmi Szemle*, 2. sz. 295–310.

Szőke, 1990

Szőke István: *Összefoglaló néhány európai ország határőrizetéről*. Budapest, BM Határőrség Nevelési és Szociálpolitikai Csoportfőnökség.

Vági, 2011

Vági Attila: Magyarország és Ausztria az annus mirabilis évében (1989). In *Ausztria a 20. században. Az „életképtelen” államtól a „boldogok szigetéig”*. Szerk. Németh István, Fiziker Róbert. Budapest, L'Harmattan Kiadó.

=== Sajtó ===

Auf dem Trampelfad nach Wien. Ungarische Wachposten beobachteten die Flucht eines DDR-Bürgers und griffen nicht ein. *Der Standard*, 1989. augusztus 5–6. 3.

Ausserordentliche Landeskonferenz der KPÖ Burgenland. Neues Denken – neues Handeln. *Die Neue Burgenland Zeitung*, 1989. 19. 5.

Berenyi, G.: Mit der Ausreiseerlaubnis für die DDR-Bürger beweist Ungarn erneut seinen Reformwillen. Vize-Aussenminister Istvan Öszi dazu im Kurier-Exklusivinterview. *Der Kurier*, 1989. szeptember 12. 5.

Bis 1991 verschwindet der „Eiserne Vorhang“. *Die Burgenländische Freiheit*, 1989. február 15. 6.

Dank für Mut der ungarischen Regierung. *Der Standard*, 1989. szeptember 12. 3.

DDR-Fluchtwelle hält weiter an. Rechtlich: in Ungarn: Genfer Konvention noch nicht in Kraft. *Der Standard*, 1989. augusztus 16. 1.

„Die DDR und Rumänien fordern sogar Ungarns Ausschuss aus dem Bündnis“. *Der Standard*, 1989. augusztus 8. 3.

Der „doppelte“ Deutschkreuzler: Paul Fennes. *Die Burgenländische Freiheit*, 1989. augusztus 30. 3.

Egyre több NDK-állampolgár menekül a magyar–osztrák határon át az NSZK-ba. *Neue Arbeiter Zeitung*, 1989. július 11., idézi: Cikkek a nemzetközi sajtóból, 1989. 54. sz. 32.

Flüchtlinge schauen: Spannender als Fernsehen. Grenztouristen wollen live dabei sein, wenn Ostdeutschen die Flucht gelingt. *Der Kurier*, 1989. augusztus 21. 16.

Freilassing: Unternehmer heuern Flüchtlinge an. *Der Standard*, 1989. szeptember 12. 2.

Fürböck, Georg: „Österreichbild“ wieder ohne Flecken. *Der Kurier*, 1989. szeptember 2. 15.

„Gemma schau“ – aber die meisten helfen... *Die Burgenländische Freiheit*. 1989. augusztus 23. 4.

Grenze: Jetzt zittern sie auch vor Kälte. Caritas bittet um Kleider und Schuhe für Flüchtlinge. *Der Kurier*, 1989. augustus 30. 15.

Höllenzug in die Freiheit. Krone-Reporter Gernot Heigl und Claus Pándi gingen den Weg der DDR-Flüchtlinge durch Schüsse und Stacheldraht nach Österreich. *Neue Kronen Zeitung*, 1989. augustus 24. 6–7.

Hut ab vor unseren Nachbarn! *Die Burgenländische Freiheit*, 1989. szeptember 13. 2–3.

Intenzív, de egyelőre eredménytelen próbálkozások a menekültügy megoldására. *Népszabadság*, 1989. augustus 21. 3.

Kirchengast, Josef: Die Sackgasse. *Der Standard*, 1989. szeptember 5. 20.

Ländermachtartiger Andrang von Flüchtlingen an unserer Grenze mit Ungarn befürchtet. *Der Standard*, 1989. augustus 31. 2.

M. M. Manometer 99. *Der Kurier*, 1989. augustus 16. 3.

Mayer, K. – Sitar, P.: Tod nach den ersten Schritten in Freiheit. Auch österreichische Hilfsorganisationen betreuen die DDR-Flüchtlinge. *Der Kurier*, 1989. augustus 22. 15.

Melyik a jó változat? Mayer, Kurt: 24 Stunden im Schilfgürtel. Drei DDR-Bürger schildern dem Kurier minutiös ihre Flucht nach Mörbisch: „Sollen wir lachen oder weinen?“ *Der Kurier*, 1989. augustus 19. 19.

Mayer, Kurt: Nach Massenflucht fuhr Sonderzug in die BRD. Grenzsoldaten sahen bloss einige Pässe an. Bis Montag 1000 DDR-Flüchtlinge. *Der Kurier*, 1989. augustus 21. 13.

Mayer, Kurt: „Unsere Geduld ist zu Ende“. 1989 verlassen voraussichtlich 100.000 DDR-Bürger, meist junge Arbeitskräfte, ihr Heimatland – warum? *Der Kurier*, 1989. augustus 18. 19.

Mayer, Thomas: Schaulustige verunsichern flüchtende DDR-Bürger. *Der Standard*, 1989. augustus 24. 5.

- Nun setzt auch Moskau die Ungarn unter Druck. Fluchtkrise spitzt sich:
Noch 20.000 DDR-Bürger wollen nach Österreich flüchten.
Der Kurier, 1989. augusztus 28. 1, 3.
- Nussbaumer, Heinz: Völkerwanderung. *Der Kurier*, 1989. szeptember 9. 3.
- Pándi, Claus: Soldaten an der ungarischen Grenze rauben DDR-Flüchtlingen die Uhren. *Neue Kronen Zeitung*, 1989. szeptember 9.
- Rauter gegen Einbürgerung. FP-Meinung zu DDR-Flüchtlingen.
Der Kurier, 1989. szeptember 3. 14.
- Rote Rosen für Gyula Horn. *Der Standard*, 1989. szeptember 12. 3.
- Seiltanz der Ungarn. Horrormeldungen erschweren Lage an der Grenze.
Die Burgenländische Freiheit, 1989. augusztus 30. 1, 11.
- Sitar, P.: Die tote Grenze wird zu neuem Leben erweckt.
Eiserner Vorhang weg, Sperrzonen aufgelassen, neue Übergänge geplant.
Der Kurier, 1989. augusztus 02. 15.
- Spektakuläre Massenflucht von DDR-Bürgern nach Österreich! Ostdeutsche nützen Veranstaltung und drückten Grenztor auf. *Der Kurier*, 1989. augusztus 20. 1, 15.
- Strom der DDR-Flüchtlinge von Ungarn nach Österreich reißt nicht ab – schon wieder Schüsse im Niemandsland.
Neue Krone Zeitung, 1989. augusztus 24. 8–9.
- Szinovatz, Robert: Meine Sicht. *Die Burgenländische Freiheit*, 1989. május 19. 2.
- Szinovatz, Robert: Meine Sicht. *Die Burgenländische Freiheit*, 1989. augusztus 30. 11.
- Szinovatz, Robert: Meine Sicht: Lebende Grenze.
Die Burgenländische Freiheit, 1989. szeptember 13. 2.
- Szinovatz, Robert: Trotzdem Mass halten.
Die Burgenländische Freiheit, 1989. augusztus 23. 2.
- Ungarn: Menschenrechte wichtiger als DDR-Pakt!
Der Kurier, 1989. szeptember 12. 2.

Vécsi, Paul: Ungarn baut seine Lager für Asylsuchenden aus.
Der Standard, 1989. augusztus 07. 2.

Die Völkerwanderung begann – Freude überall!
Der Kurier, 1989. szeptember 12. 2–3.

Die Welt schaut auf uns. Fast wie '56.
Die Burgenländische Freiheit, 1989. augusztus 23. 1–3.

Zum „alten Eisen“ ... *Die Burgenländische Freiheit*, 1989. május 10. 8.

Kulcsszavak

=====

1989, Ausztria, külpolitika

/ The Response to the Border Opening in the Austrian Press Media Analysis /

Federal Chancellor Helmut Kohl said: with its brave steps the Hungarian government hit the first stone out of the Berlin Wall. The fall of the Iron Curtain was hotly discussed throughout the world. This remarkable event had a direct impact on another small state of the Central European region: Austria. For this reason, it is important to see how the idea of the border opening was esteemed on the other side of the Hungarian border. In order to know more about the reaction of the West, my study investigates the Austrian reception based on the printed press. The research was prepared with the support of the Collegium Hungaricum Scholarship.

The aim of my media analysis is to clarify what points of views surrounded the opening of the border from the Austrian side, with a special view of the economy and foreign affairs. During my research I examined two central daily newspapers, *Der Standard* and *Der Kurier*, and a local weekly entitled *Burgenländische Freiheit*. There are many comments and interviews in these articles, which make us acquainted with the opinions of the contemporaries: what the local people expected from the border opening in the eastern parts of Austria, namely in Burgenland; what factors determined the Austrian refugee policy; what the average people thought about the escape of the East German citizens, and how they judged the behaviour of the Hungarian border guards.
